

BORSODI FESTETT ASZTALOSMUNKÁK

Írta : TOMBOR ILONA

Festett mennyezetek, karzatok, padok, a XVIII. század végéig, főleg református templomokban — ezek adják borsod-gömöri gyűjtésem anyagát. Topográfiai szempontból nem teljes a gyűjtés, csak a legjellegzetesebb munkákból ad tájékoztatót. Amióta Szendrei János és Gróh István feldolgozták e vidék egyes idevágó műemlékeit, néhány évtized eltelt, és két világháború söpört végig az országon. Templomi asztalosmunkáinkat a háborúk megkímélték, inkább a megváltozott korizlésnek esnek mindinkább áldozatul, előbb-utóbb már csak az fog megmaradni belőlük, amit múzeumaink megőriztek.

Az eddig országsszerre gyűjtött emléanyagban a magyar díszítőművészet pazar gazdagságát találjuk. Éppen ezért nagyon elterjedt műipar volt az asztalos-festők mestersége és megmaradt töredékeiben is csaknem annyi mintát őriz, mint a korabeli textiliák.

A régi Magyarország területén legismertebbek, legfeldolgozottabbak az erdélyi magyar és székely templomok asztalosmunkái, különösen a XVII. századbeliak.¹ Ugyanekkor más vidékeinken jóformán senki sem gyűjtötte rendszeresen ezt az alig értékelt anyagot. Borsod megye falusi templomai e célra nagyon jó kutatási lehetőséget nyújtanak. Több mester kezevonását különböztethetjük meg, bár kevés név maradt fenn. Látunk sok jó, színvonalas céhmunkát és látjuk ennek az egész díszítő stílusnak lezüllesztését is. Ugyanekkor figyelemmel kísérhetjük az emlékek pusztulásának különböző fázisait. Egyes helyeken — Miskolcon, Rudabányán — belakkozták a temperafestésű padokat, s így azok színpompájukat veszítve, kellemetlen barna tónust öltöttek. Másutt teljesen eltűntették, levakolták, átfestették a mintás táblákat, a pusztítás végső fokán pedig kerítést, pajtát készítettek belőlük.

Időrendben csak a XVII. század közepéig mehetünk vissza, 1650-ig. Ezt az évszámot viseli a *szentsimoni* kis gótikus katolikus templom mennyezete. Magyarország mai területén — az eddigi kutatások szerint — ez a legrégebb festett famennyezet. 6 × 4 hosszúkás téglalapalakú, nagyméretű táblából áll, a karzat fölött három darab hiányzik. Feliratai közül az egyiket már Malonyay közölte.² Az 1948 őszén történt restaurálás (Bátky József festőművész műve) napvilágra hozta a másik feliratot is, melyet annak idején nem tudtak teljesen elolvasni. Az egyik szöveg így szól: »Baly János, Mák Miklós, Biró Albert akkor-beli bírák és polgárok A. D. 1650.« A másik: »Hoc opus edificatum est in honorem

¹ Kelemen L. számos cikke. Legutolsó összefoglaló tanulmánya: Erdélyi magyar templomi karzat- és mennyezetfestmények a XVII. századból. Kolozsvár 1945.

De per nos mensatores Stephanum Lévay et Stephanum Comaromy in anno 1650i Die 26 octb.« (XXVIII. t. 1.). Érdekes, másutt nem látott heraldikai jelképeket találunk mindkét feliratos táblán. A bírák és polgárok nevei mellett pálcákat tartó karokat látunk, a mesternevek kettéosztott táblájának egyik oldalán egyik kar bárdot, a másik virágcsokrot tart. Gróh István az egész tábla jelentését tévesen értelmezi, bizonyára már akkor sem volt tisztán olvasható az elpiszkolódott felirat. Szerinte Lévay István és Comaromy István kegyurak, a bárdot tartó kar »az úri jog jelképe«, a virágot tartó kar pedig valamelyik kegyur feleségét jelenti. Szentiványi Gyula magyarázata szerint³ az egyik kar a durvább famunkát, másik a festést (akkoriban használt kifejezéssel »virágozást«) végző asztalost jelenti. Ez a magyarázat akkor is helytálló, ha tudjuk, hogy az asztalos-céh későbbi hivatalos jelvénye gyalut és háromszöget mutat.⁴ Amikor a táblákat 1948-ban leszedték és letisztították, kétségtelenül kiderült, hogy asztalosokról (mensatores) van szó. A szentsimoniakhoz hasonló bárdok vannak, egyéb asztalosszámokkal együtt, egy 1683-ban készült festett stallumon, a segesvári alsó templomban.

Ritkaság az a körülmény hogy a mennyezet katolikus templom számára készült, amit egyik figurális táblája bizonyít: két angyal koszorúba helyezett IHS monogrammot tart. Egy másik tábla sarkaiban angyalfejeket látunk, fejükön kis kereszttel.

A régi Magyarország területén, Szentsimonon kívül a következő katolikus templomok ornamentális festésű mennyezeteiről ismerek felvételeket: Almágy⁵ (Almad), Bolyok⁶ Csikdelne⁷ (Delnita), Gelence⁸ (Ghelinta), Hosszúaszó⁹ (Husasău), Marosszentgyörgy¹⁰ (Sängeorgiu), Oravka¹¹ (Orawka), Néhány további nevet említenek egyes szakírók, vagy főleg lelkészekről származó magánközlések. A felsorolt mennyezetek egyikén sem tűnik fel a díszítőstílus különleges katolikus jellege. Úgy látjuk, néhány jelképes, figurális

² *Malonyay D.*: A magyar nép művészete. V. Budapest, é. n. *Gróh I.*: A templom 178—179. 296, 296/a kép, XI. t. — V. ö. *Éber L.*: A bútorművesség emlékei Magyarországon. *Ráth Gy.*: Az iparművészet könyve. Budapest 1905. II. 490.

³ *Szentiványi Gy.* szíves közlése.

⁴ *Szendrei J.*: Miskolc város története. II. Miskolc, 1904. 574—575.

⁵ *Malonyay*: i. m. 299. kép.

⁶ *Leszih A.* szíves közlése. *Megay G.* felvétele a leszedett, azóta elpusztult mennyezetről.

⁷ *Sz. Vámszer G.*: A csikdelnei János-templom. Debreceni Szemle, 1934. 8. sz. — *Kelemen L.*: i. m. — *Malonyay*: i. m. II. 63—64. — *Voit P.*: Adatok a magyar festő-asztalosok munkásságának bibliográfiájához. Gerevich-emlékkönyv, Budapest 1942. 124, 127, 135.

⁸ *Forster — Gerecze*: Magyarország műemlékei. II. Budapest 1906. 359. — *Kelemen*: i. m. — *Voit*: i. m. 129, 135.

⁹ Múzeumok és Műemlékek Orsz. Központja fényképtára.

¹⁰ *Kelemen L.*: Három újabb erdélyi mennyezetfestésről. Erdélyi Múzeum, 1900. 109—115. — *Voit*: i. m. 131, 136. l., 103. kép.

¹¹ *Myskovszky V.*: Árva megye műemlékei. Arch. Ért. (1893) 428. — *Szőnyi O.*: Régi magyar templomok. Budapest é. n. 227. — *Voit*: i. m. 132, 137.

táblának a virágdíszesek közé való beillesztése elég arra, hogy a templom katolikus jellegét hangsúlyozza. A készítő mesterek nyilván ugyanabból a céhből kerültek ki, ahonnan protestáns társaik. Mindamellet annyi bizonyos, hogy ez a templomi díszítésmód protestáns ízlés szülöttje. Katolikus községekben csak szórványosan találjuk, általában ott, ahol az építészeti adottságok kényszere, a beomlott középkori boltozatnak lapos deszkamennyezettel való helyettesítése megköveteli. Kazettás, illetve léckeretes, táblás mennyezet pedig nem alkalmas arra, hogy szentképek hosszú sorát fessék rá — bár erre is akad példa.¹² Külföldi katolikus templomokban találunk még a XVII. században is ornamentális festésű deszkamennyezetekeket, de nagyon keveset ismert az irodalom.¹³ Azok a német vagy cseh munkák, melyeknek képeit alkalmam volt látni, stílusban sem Szentsimonnal, sem más korabeli hazai emlékekkel nem hozhatók kapcsolatba. A katolikus Ausztriában úgy látszik, nem volt keletje az effajta díszítésnek.

A szentsimoni mennyezet díszítőstílusa egyedülálló. Olyan műhely alkotása, melynek munkásságából más emlékünknél nincs, ha csak Gömör vagy Abaúj megyének Szlovákiához tartozó részében nem maradt fenn valami, ismeretlen töredék.

Asztalosmestereink általában országszerte egyéni és változatos módon dolgoztak, tehát nem Szentsimon az egyetlen hely, ahol stílusban páratlan emléket találunk. Itt mégis hangsúlyozni kell az eredetiséget, mert színvonalas, jó munkáról van szó, egyik legjobb magyar mennyezetfestésről.

Szembetűnő az egész mennyezetnek s külön-külön az egyes tábláknak szőnyegszerű összhatása. Ezt elsősorban a mezők belső díszítését körülfogó, szokatlan széles bordűrök teszik. Rajzuk rendkívül változatos, a legegyszerűbb mértani formáktól, XIV. századi freskó-keretekre emlékeztető mustrákon át a reneszánsz akantuszindás szalagdíszéig. Nemcsak a széles festett keretek, de még a tartólécek díszítése is más-más.

Ez a kifogyhatatlan, ötletes, játékos díszítőkedv folytatódik a táblák kitöltésében. Hangsúlyozott térkitöltésről van szó, a minták sűrűn, de szigorúan felépített rendben borítják el a rendelkezésre álló teret, általában a reneszánsz indaszerkezetet követve. Egyes indadíszekben vannak még gótikus vonások is. Sűrűségük és helyenként a »végtelen mustra« felé hajló ismétlődésük fokozza a szőnyeg-hatást. Egyébként keletázsiai motívumokkal ennek a mennyezetnek sincs több kapcsolata, mint hazánk sok más olyan templomi festésének, mely helyenként a textiliákon át közvetített törökös vagy perzsa hatásokat mutat.

A hosszúkás táblák legtöbbje — pontosan 15 a 21-ből — festett kerettel közepén is kettéosztott, további három darab négyes osztású. Itt a minták egy táblán belül ismétlődnek, különben minden mező más díszítésű. Finom késő-

¹² K. Sourek : Umění na Slovensku. Melantrich, 1938. 682. kép. (Zwolen.)

¹³ Topographie der historischen und Kunstdenkmale im Königreich Böhmen. XXXVI. Prag 1911. 31. (Gross—Trebschow 1687.) XL. 1913. 128. (Schönwald 1705.) — Grundmann—Hahn : Schlesien. Weimar é. n. (Langenöls 1614.).

reneszánsz elemeket látunk, kissé provinciális népi átfogalmazásban — akár a többi korabeli asztalos-festésen — de a nagy átlagnál magasabb színvonalon. (XXVIII. t. 2-3.).

Nem sok XVII. századbeli festett asztalosmunka maradt ránk, így összehasonlításul voltaképpen csak az erdélyiek állnak rendelkezésünkre. Kelemen Lajos idézett összefoglaló tanulmánya az erdélyi XVII. századi festett mennyezetekről értékes összehasonlító alap, különösen ha még egyéb gyűjtésekkel, felvételekkel is bővítjük.

A szentsimoni mennyezet festője mindenekelőtt igen egyéni módon építette fel díszítéseit. A XVII. századbeli erdélyi mennyezetek készítői egy-egy táblán kevesebb motívummal dolgoznak, egyszerűbb, áttekinthetőbb, bár néha primitívebb módon. Szívesen alkalmaznak, régi reneszánsz-hagyományokhoz híven, egyetlen nagy, centrális virágelemet, rozettát egy mezőben. Szentsimonban is megtaláljuk ezt a motívumot, de csak középpontként, más díszítményekkel körülfogva. Az idevaló mester ízlése zsúfoltabb, tömöttebb elrendezést kíván, de lényegileg ugyanazt az egységes magyar korstílust követi.

Egyes motívumok kiemelésével is megfigyelhetjük az egyéni alakítások és a stílusegység kapcsolatait. Templomi asztalosmunkáink nagyrészt végigvonul egy kedvelt virágelem. Négylevelű rózsza, kissé nyomott, lapos, elnépiesített formája annak az öt- vagy hatszirmú klasszikus rózsának, mely a gótika és a reneszánsz kedvelt motívuma. (XXIX. t. 4.) Útját időben és térben visszafelé követni, összes változatait ismertetni itt túlzott kitérést jelentene.

Templomi asztalosmunkáinkon ez a motívum arányban, rajzban ország-szerte egységesen jelentkezik. Széles, többé-kevésbbé szívalakú szirmai vannak, a szirmok hajlását és kettősségét vonaljáték jelzi. Gyűjtött képanyagom tanúsága szerint hasonló formában látjuk: Gelencén, Kecsedkiszfaludon, (Satu Mic), Székelydályán, (Daia Secuiască), Zabolán, Zăbala), Bogártelkén, (Băgăra), a szilágysági Krasznahorváton, (Horvat), a veszprémmegyei Sóllyon és Mezőlakon, a fehérmegyei Seregélyesen, Szentsimonban és más borsodi emlékeken (Rudabánya, Miskolc, Megyaszó) stb. A négyszirmú virág e típustól eltérő egyéb változatait nem is említtem. A népművészetben négy szívből összetett, inkább lóhere-, mint rózszaformát ölt.

E motívum kiragadása csak egy példa az ország mintakincséből az ismert és ugyancsak mindenfelé kedvelt akantusz-ágak, vázák, szívek, »olasz koszorúk« stb. mellett. Van többek közt Szentsimonban egy gyakran visszatérő forma: kettős vagy hármasszirmú palmettaszerű levél, mely legtöbbször a száruk kettéágazásában foglal helyet. Általános motívum ez is, sűrű alkalmazása itt mégis egyéni ízt ad a díszítésnek. Figurális táblát az említett, kezdetleges rajzú angyalokon kívül nem látunk, csak négy pávát az egyik fél-mezőben, ezek erősen stilizáltak és szépen beolvadnak a díszítmények közé.

A mennyezet színezése 1948 ősztörtént restaurálása előtt megfakult, egytónusú és sötét volt. A következő színek látszottak rajta: barnásbordó, világosbarna, fekete, fehér, világoszürke, nagyon kevés sárga és fakózöld.

Itt természetesen közrejátszott az idő, a nedvesség, de a színezés bizonyára eredetileg is nagyon mértéktartó lehetett.

Szentsimon tehát elszigetelt emlék, időben is nagy ugrást kell tennünk, ha a megye többi részein végzünk kutatásokat.

Borsodban — ugyanúgy, mint az ország legtöbb vidékén — azt látjuk, hogy a díszítések a XVIII. században is megtartják reneszánsz alapszerkezetüket.

Időben legelsők a *bánhorváti* református templom¹⁴ padjain fennmaradt festéstöredékek 1700-ból. Mennyezet- vagy karzatdeszkákból fűrészelték e padokat, a díszítmények csonkák és alig kivehetők, de egy-egy szép motívum biztoskezü, jóízlésű mestert sejtet.

Ugyanitt látható a »papné széke« 1924-ben átfestett állapotban, ennek következtében eléggé nyers és újthatású, szerkezetben, arányban középszerű. (XXIX. t. 1) Felirata: »Anno 1720 mar 16 E'Széket« Isten Ditsőségéhez való buzgóságából a T: Lelkitanítók számára Jobbágy Mihály maga költségén egyedül készítette, akkori Praedikátor Tekintetes Sertzi György idejében«.

Bánhorvátra még visszatérünk, időben a *mezőkeresztesi* református templom karzata következik. Bizonyára másodlagos helyen, a kis, gótikus szentélyű barokk templom karzat-feljárója mellett áll. Négy egész és egy csonka tábla, felirata: »Isten lélek és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják. Ao Dni 172. .« A színek elfakultak, ma már jóformán csak a szürkék különböző árnyalatait, kevés feketét és barnásvöröset látunk rajta. (XXX. t. 1.)

Legérdekesebb az Ádámot és Évát ábrázoló, feliratokkal ellátott tábla. Asztalos festőink gyenge pontja az ember-ábrázolás, ahogyan az ország minden vidékén láthatjuk. Ez természetes dolog, hiszen kiképzésük másirányú. A baj csak az, hogy sok esetben dekoratív érzékük is elhagyja őket e nehéz feladatnál, és így nem érik el a népművészet ember-ábrázolásainak ösztönösen jó stilizált-ságát.

A karzat többi, virágdíszes tábláinak díszítése felépítésben, az elemek arányaiban, egyes széles tulipánok és szegfűk rajzában némi rokonságot mutat a megyaszói mennyezet mestereivel. Az idő és helybeli közelségből adódó műhelykapcsolatról lehet csak szó. A mezőkeresztesi karzat mestere is erőteljes vonal-szerkezettel, nagy motívumokkal díszít, rajza lendületes, de kevésbé ritmikus, általában unalmasabb.

Neve nem maradt fenn, az egyház egész régi irattára elpusztult az 1944—45-ös háború alatt. A helybeliek egy »Nagyvát« nevű asztalosmestert emlegetnek, ez a család ma is él Mezőkeresztesen.

A templomnak festett mennyezete is volt, ennek maradványait a tanítói lak tornácán fedezhetjük fel. Amennyire felismerhető, jó munka volt, mestere közel áll a karzat készítőjéhez, de nem azonos vele.

Néhány év választja el a mezőkeresztesi karzattól a vidék legismertebb ilyen műemlékétől, a *megyaszói* református templomnak a miskolci múzeumban

¹⁴ Forster—Gerecze : i. m. II. 420. — Voit : i. m. 127, 134.

elhelyezett mennyezetétől és karzatától.¹⁵ Ezt is miskolci asztalosmesterek készítették. A feliratot többször és helyesen közölték, így elég annyit megismételni, hogy 1735-ben »Miskoltzi mester Emberek Asztalos Imre Asztalos István« feste tették. 58 egész, 6 csonka mennyezet-deszka és 16 karzat-deszka maradt fenn, (lehet, hogy eredetileg, mint Szendrei írja »100-nál több tábla« volt). Mindegyik más díszítésű színvonalas, szép munka. (XXIX. t. 2.) A mennyezet-táblák szerkezete nagyrészt indás, kétoldali szimmetriával vagy egyik sarokból indított hajlított ág, továbbá átlós formák és a teljes mezőt kitöltő 10 nagy rozetta. Ez a XVII. és XVIII. századbeli késő-renaisszansz festések és faragványok kompozíció-sablonja. (Szentsimonban láthattunk bizonyos eltéréseket.) Az egész díszítés nagy képzeletgazdagságra és dekoratív érzekre vall. Szendrei is felsorolja a különféle tulipán-, szegfű-, gránátalma- stb. elemeket. Kiemelhetjük a helyi ízlésre jellemző — más vidéken alig látott — napraforgót vagy a tulipánok sokféleségét, melyek részben akantusz, részben valódi tulipán stilizálásai. Feltűnő és kedves díszítés a léckeretek sarkaiban elhelyezett, kifűrészelt, festett kis négyszirmú virág. Több helyen alkalmazták, így Sörkuton (Vyborna), később Noszvajon, a zempléni megyei Golopon, Bereg megyében és bizonyára még sok más elpusztult mennyezeten. Nyilván felvidéki díszítő ötlet, de valami módon eljutott a veszprémmegyei Mezőlakra is, ahol 1911-ig állt fenn a szép festett mennyezet.

A karzatminták hasonlóak, de fülkeszerű keretben. Ez a fülke- vagy árkádmotívum, ládák és karzatok német eredetű, hagyományos — eredetileg plasztikus — dísz. Mezőkeresztesen is megtalálható, ott is síkszerűen, természetű építészeti részletek nélkül.

Egy-két állatalakos tábla is akad a mennyezeten és a karzaton: kétfejű sas, egyszarvú, emberarcu nap, továbbá a Jézust jelképező szőlőtő és körtefa. Utóbbinak rajza a kalotaszegi szász mesterek stilizálásával egyezik, úgylátzik, országosan elterjedt vándor-minta volt.

Színben nagyon szép az egész festés, színes reprodukció nem adhatja vissza a fehér alapon piros-kék tónusra hangolt, élénk, mégis finom színharmoniót.

A két kitűnő műiparos egyikének, Imrének, felirattal is hitelesített munkája a *noszvaji* református templom leszedett, 40 táblás mennyezete, nagyon rossz állapotban.¹⁶ Ma a miskolci múzeumban elraktározva várja további sorsát. Táblái közt több állatalakos volt, mint Megyaszón és néprajzi érdekességű szerszám-rajzok. Az egyik táblának latin felirata egy »Steph. Ujheli«, 1700-

¹⁵ Szendrei J.: A megyeszói ref. templom magyar stílusú díszítményei 1735-ből. Magyar Iparművészet. IV. 1901. 155—157. II. mell. — Miskolc város története. II. Budapest 1904. 276—279. — Szendrei—Szentiványi: Magyar Képzőművészek Lexikona. Budapest 1915. 50. — Malonyay: i. m. V. 298. — Forster—Gerece: i. m. 1054, 1188. — Éber: i. m. 490—91. — Viski—Bátky—Györfly: L'art populaire hongrois. Budapest 1928. — A magyarság néprajza. II. Budapest, é. n. 1199. kép. — Czákó—Györgyi: A magyaros ízlés. Budapest, é. n. 29. — Voit: i. m. 122, 124, 131, 136. — Kováts J. I.: Magyar református templomok. Budapest 1942. 252. — A több helyen közölt színes képtábla Szentiványi Gy. rajza.

¹⁶ Szendrei—Szentiványi: i. m. 50. — Malonyay: i. m. 179, 297. — Éber: i. m. 490—91. — Kováts: i. m. 252. — Voit: i. m. 124, 131, 137.

ban működött asztalosmester nevét örökíti meg. A Műemlékek Országos Bizottságának egy régi fényképén ez a latin felirat részben kivehető. Asztalos Imre restaurálta — valószínűleg teljesen átfestette, a restaurálás szó akkori értelmezésében — a mennyezetet 1734-ben, ahogy a következő felirat jelzi: »Isten segedelméből munkalota a Miskó(ltzi) Asztalos Imre 1734«

Mestereink egyéb munkásságáról csak néhány föltevés került az irodalomba. Szendrei egy odavetett megjegyzésével föltételelesen nekik tulajdonítja az 1746-ban festett mezőcsáti karzatot.¹⁷ Bizonyára nem volt akkor tudomása az említett karzat fennmaradt mesterneveiről.

E karzat leszedett táblái már fél évszázada az Iparművészeti Múzeumban vannak. Huszka József nagy részletességgel írta le s irodalma azóta is gyarapodott.¹⁸ Feljegyzésekben megmaradt felirata szerint készült »... Rév. Komáromi becsületes Aszt(alos) Mest(er) emberek Czina István és Kontz János által. Mest. legény Tüdős János Szabó István által.«

Időben és így stílusban is közel áll a megyaszói festésekhez, de más vidékről jött, más mintakönyvből, más részletelemekkel dolgozó asztalosok munkája. Díszítményei aprólékosabbak, kerekesebb, lágyabb a vonalvezetésük. Huszka találóan állapította meg egyes motívumoknak a szűcshimzésekkel, szűrvirágokkal való hasonlóságát. Ugyancsak ő figyelte meg a díszítés egyik levélfajtájának jellegzetes, kunkorodó, csomósvégű alakját. Ezt a formát sem Borsodban, sem más vidékek asztalosmunkáin nem láttuk. Ismét egy kis példa, régi műiparosaink gazdag, egyéni képzeletvilágára.

A karzat színezésének élénksége a megyaszói mennyezethez fogható. Alakos ábrázolást itt nem találunk.

Ugyancsak Szendrei nyomán írták, hogy talán a miskolci avasi református templom székei is a két miskolci asztalosmestertől valók, de ezek közelebbi vizsgálata más műhely felé utal.

A miskolci avasi nagy gótikus templom székeit alig említi itt-ott a szakirodalom.¹⁹ Pedig a XVII—XVIII. században nagy becsben álló darabok voltak. Az ú. n. »Székperek«-ről szóló feljegyzések sok jellemző kortörténeti adatot tartalmaznak. Néhol szigorú határozatokat olvashatunk az egyházi jegyzőkönyvekben: »Templomi székek felett versengők széköktől megfosztatni; a határozat ellen rugodozók az Ur vacsorától eltiltatni rendeltetett«.²⁰ Egy csomó

¹⁷ Szendrei J.: A megyaszói ref. templom magyar stílusú díszítményei 1735-ből. Magyar Iparművészet, 1901. 155.

¹⁸ Huszka J.: A mezőcsáti kórus. Magyar Iparművészet. 1897/98. 20—25. — Ágotha I.: Húsz régi magyar ékítményes tábla a mezőcsáti ev. ref. templom karzatáról 1746. Természet után rajzolva és festve. Kassa 1891. — Forster—Gerecse: i. m. 244, 1146. — Éber: i. m. 491. — Radisics J.: Az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum és magyar gyűjteménye. Magyar Iparművészet. 1915. 135. — Voit: i. m. 124, 131, 136.

¹⁹ Magyar városok monográfiája. Budapest 1929. Leszih A.: Miskolc műemlékei. 315. — Szendrei: i. m. — Szendrei—Szentiványi: i. m. 348. Szendrei J.: Miskolc város története. II. Miskolc 1904. 30—32. — Möller I.: Borsodmegye műemlékei. Technika. II. 1926. dec. 10. Az avasi templom. 255.

²⁰ Egyházi kéziratok jegyzőkönyv. 1735—1775.

székper- és székadományozási adatot közöltek a városi jegyzőkönyvekből Szendrei és Marjalaki Kiss Lajos.²¹ Családok és céhek egyaránt féltékenyen őrkdtek díszes székeik és karzataik tulajdonjoga felett. Sajnos, a céhek karzatait már régebben lebontották s azok szinte nyomtalanul elvesztek.

Néhány festett paddeszka és fogas az 1941-es restaurálás alkalmából került a borsod-miskolci múzeumba. Egyiken a következő mesternév olvasható : »Csene István csi(nál)ta.«²²

A templomban ma két mennyezetes stallum, egy hasonló »urak székek és öt régi festett padelő van. Legbecesebb a déli falnál, a szószék háta mögött álló nagyobbik stallum, melynek hátlapja intarziás, korareneszánsz, olaszos ízlésű munka, tisztán mértani díszítésekkel. A stallum elejének egyik mezőjén a következő feliratot olvashatjuk : »Ezen Szék könyöklője készült N. T. N. Szirmai Péter Uram pia Legatiojából« — »Tszes R. Szombati Mihály és Bereti Mátyás Predikátor uramék idejében és N. Zákai (?) János U. jószágából... Curatorsagaban (?) MDCCXXXVI Ao« A stallum ajtó-tábláján kissé szegényes rajzú virágtő díszlik, a harmadik-negyedik mező szintén ornamentális, középponti elrendezésű mintával. A táblák hatását lakkozásuk, elbarnult színük rontja.

Élénk színekben pompázik a stallum sarokülésének hátlapjára később odaillesztett két deszka. Stílusuk egyezik a mellettük álló újabb stallum és három másik padelő festésmódjával.

Ennek a másik stallumnak minden része új, talán csak baldachinja régi és a XVIII. századból való a háttámláját díszítő három szép festett tábla is. Két szélső mezője csaknem azonos, fülkében álló, vázából kiemelkedő csokorminta, dús levél- és virágdísszel. Színei : fehér alapon kék, piros, barna, sárga, sok kékeszöld levéllel, fekete és néhol piros vonalrajzzal. (XXX. t. 2.) A középső mező szélesebb, négyzetes, nagy csillagdísszel és széles kerettel, esetleg más kéz műve, de nagyon harmónikusán illik a többihez.

E stallum mesterének, vagy műhelyének tulajdoníthatjuk három másik, 2—2 mezőre osztott padelő festéseit, ezek lelakkozásuk következtében elsötétedtek, elszíntelenedtek. Mindez valószínűleg a XVIII. század közepe táján készült munka. Möller István 1926-ban említi, hogy 1710, 1729 és 1751-es évszámos felirat van egy-két padon. Ezek ma már nem láthatók.

Egy negyedik, valamivel keskenyebb, festett padelő a templom északi falánál, két azonos mezővel már más, gyengébb tehetségű mesterről vagy legényről tanúskodik, bár felépítése hasonló és korban sem állhat távol. Feltűnik a fülkés keret architektonikus rajza.

Ismét újabb mestert idéz az északi falnál álló mennyezetes szék »F: T: D: Sz I: T« betűkkel jelezve. Hátlapjának két tábláján néhány más kézre

²¹ Szendrei : i. m. Oklevéltár. — Marjalaki Kiss L. : Miskolci egyháztörténelmi adatok a XVI. századból. Tört. és Rég. Közlemények Miskolc város és Borsodvármegye multjából. Miskolc 1927.

²² Leszih A. szíves közlése.

valló, barokkosabb díszítő elemet, kevesebb levéldíszít és hanyagabb rajzot látunk. Előlapjai a padok túlnyomó részének stílusát követik, gyengébb kivitelben. (XXX. t. 3.)

Az északi kapu mellett áll még egy széles, régi pad, a többihez hasonló díszítéssel, de rajza valamivel bizonytalanabb.

Az avasi templom székeit tehát nem egy, de legalább három asztalosmester festette, bár egyikük munkássága teszi ki az anyag nagyobb részét. A nevek meghatározásához semmi írásos adat nem áll rendelkezésünkre.

A templom gazdag, festett díszítésének emléke az a két leszedett tábla is, mely — gótikus kőtöredékekkel együtt — a nyugati oldal egy szakaszában látható, múzeumszerű elrendezésében. Köztük egy baldachinkeret »S. B. Sophia Döri Anno Domini 1710« felirattal. Egyik leszedett deszka rajza a többi padoknál régibb, lehet talán szintén 1710-ből való.

Ha kapcsolatot keresünk a miskolci templomban legtöbb munkával képviselt mesterhez vagy műhelyhez, Rudabányán találjuk meg.

Rudabánya erősen átalakított, nagy gótikus református templomában maradt meg az ország egyik legnagyobb, legépebb festett mennyezete. (XXIX. t. 3.) 10×12 táblából áll, néhány lekopott, illetve átmázolt. Ha el akarunk igazodni a díszítmények rengetegében, itt is megkíséreljük szerkezeti csoportosításukat. Feltűnik, hogy a XVII. században oly kedvelt s még a XVIII.-ban is alkalmazott centrális, rozetta-elrendezés itt hiányzik. Az elemek általában a szokásos két-részes szimmetriában, függőleges szár körül rendeződnek el, részint fekvő, részint álló téglalap-formátumban. Más részük különféle aszimmetrikus, hajladozó ágakat alkot. Alakos ábrázolás nem sok akad: egy fekete pelikán, Ádám és Éva, kétfejű sas. Előfordul rajta a szokásos szőlőtő is. Két táblát feliratok foglalnak el.

A mennyezetet középen hatalmas faoszlop támasztja meg, fölötte mestergerenda a következő majuszkulás felirattal: »Ad laudem Domini renovatum an(nis) 1664—65 in marcio industria servi Jesu Chr... indi tempore evsde. Johan R. Szombathi per Pawlum Petrak incolis... h. pagie« Ezt a feliratot Myskovszky a festő-asztalos nevének vélte, így vették át mások is,²³ holott ez minden valószínűség szerint a támasztórendszert elkészítő ács neve. Asztalosfestőink minden ismert mennyezeten a sajátmaguk készítette táblák egyikén szokták jelezni nevüket. Végül a minták stílusa is — ez a dús, soklevelű, könnyed-rajzú népies ízlésű díszítés — a XVIII. századra mutat.

Egyik felirat zsoltár idézet, másiknak szövege a következő: »Anno Domini 1758 Die 25 Septembris kezdette lefest. . . . . (?) Deszkázatot Megyery Sámuel prédikátorságában Tót András curatorságában Orbán János egyháziúságába és végezték ez ugyan 1758 esztendőben karácsony havának 16 napján Josvai

²³ Myskovszky V.: Néhány felsővidéki műemlék. Arch. Ért. XXI. (1901) 385—403. — Forster-Gerecze: i. m. 247. — Malonyay: i. m. 299, kép (téves cím). — Voit: i. m. 124, 132, 137 — Kováts: i. m. 227, 273.

asztalosok Contra András és Contra Matias». Myskovszky Conradnak olvasta a szokatlan nevet, a Jósvait (jolsvai) pedig Josuá-nak. Hibás olvasását a templom magassága és a deszka rossz állapota érthetővé teszi. Azt is írta, hogy az 1664-ben festett mennyezetet 1758-ban megigazították, eltérő és gyengébb festésekkel egészítették ki. Valóban felismerünk néhány táblát, melyek más kézre, más, régiebb mintakönyvre engednek következtetni. Ezekből összesen 6 darab van, igen egyszerű kompozíciók, nagy, merev levélformákkal, asztalos-festéseinktől eltérő, idegenszerű díszítmények. Alig hihetjük, hogy a két mester egyikének rajzai, mert egy közös feladat elvégzői általában jobban összehangolják munkáikat, legalább is ebben a mesterségben. Talán egy régebbi mennyezet megmaradt táblái, melyeket 1758-ban a többivel egyező, festett keretbe foglaltak és apró rajzvonalakkal, pöttyökkel cifráztak.

A mennyezet többi mintái minden táblán mások, de voltaképpen nem nagyszámú díszítőelemnek ügyes változatai. Festett kereteik barnák vagy világoskékek — Kalotaszegen a XVII. század végén pontosan ilyen kereteket láttunk, de Bereg megyében, a XVIII. században is. A kereten belül fehér alapon szép, friss kék, piros és faközöld szín uralkodik. Egyes motívumok, például a csaknem minden táblán feltűnő négylevelű rózsza, tulipánok és néhány napraforgó, de még a sűrű levelek rajza is a miskolci avasi templom legtöbb padján látható díszítőstílushoz áll közel. Ha a mesterek nem is azonosak, ugyanazokat a mintakönyveket használták.

Hat festett padelő van a templomban, 14 mezővel, ezek is a mennyezet mestereinek munkái. Legtöbbjüket éppen úgy tönkrelakkozták, mint Miskolcon, csak egy mező maradt meg eredeti színeiben.

Más mester munkája a szószékkorona hatszögű mennyezete, melyen »Anno 1767« olvasható. Vonalasabb díszítés, sok szőlőfürt-motívummal.

Ennek a Miskolc-rudabányai díszítőstílusnak távolabbi emlékére *Mályinkán* bukkantam, a forgalomtól félreeső kis község jelentéktelen református templomában. Itt egy régi pad két azonos mezője ugyanazokat a mestereket idézi. Egyező motívumokon, arányaikon túl olyan apró részletek, mint a levélhajlások rajza, szinte kézírásszerűen jellemzők. (XXXI. t. 1.) A templom azonban 1785-ben épült. Tehát vagy egy közkedvelt, elterjedt műhelystílus nagyon szívós életéről van itt szó, vagy pedig ez az egyetlen megmaradt deszka, a régebbi valószínűleg fából épült templomból származik.

Csehszlovákia területén a volt gömörmegyei Ujvászár (Ratkovský Rybník) templomának karzatdíszítésén követhető e műhely nyoma.

Nem érdektelen megfigyelnünk, hogy mesterembereink pontosan ugyanannyit nyújtottak díszítésben a kis falu népének, mint úri megrendelőiknek, például a miskolci székeken. Mindegy, hogy a mesterek ugyanazok-e.

Az itt ismertetett díszítőstílus minden szépsége mellett is magában hordja a hanyatlás csíráját. A rudabányai mennyezet vizsgálatánál az az érzésünk, hogy itt a képzelőerő már apadóban, a mintakincs fogytán van, a változatok lehető-

ségei hamarosan kimerülnek. Pedig a díszítőkedv nem hiányzik, itt nincs szó a motívumokkal való fegyelmezett takarékoságról.

A hanyatlás rövidesen és láthatóan bekövetkezett, az eddig oly népszerű díszítő stílus eltűnt. A XVIII. század vége felé Borsodmegye északi és nyugati részeinek több református templomában egy alacsonyabb színvonalon álló, de nagyon kedvelt festőstílussal találkozunk. Mesternév sehol sem maradt fenn. Lenkey Gyula bánhorváti lelkész olvasott egy kéziratot adatot két erdélyi szász asztalosmesterről, kik itt működtek, úgy emlékszik, Fridrik volt a nevük.²⁴ Feljegyzett évszáma szerint — azok közül, melyeket láttam — legrégebbi emlék a *sajóecsegi* református templom mennyezete lenne, 1772-ből. 10×11 táblája mind azonos minta, medaillon kereteléssel, szegényes, provinciális rokokóizlésben (XXXI.t.2.). Egykorú színezését nem ítéltjük meg, mert többször renoválták, de jellegzetes az a márványozást utánzó mázolás, mely a padokon ismétlődik és más templomokban is visszatér. Ugyancsak mindenütt alkalmazott díszítés a mennyezet középső évszamos táblájának nagyobb mérettel és plasztikus rozettával hangsúlyozott alakja, vagy a tájképes karzatok, »Libanon cédrusai«-val.

A *ládbesenyői* református templom mennyezetének évszáma ismeretlen. Keleti karzatán régebbi, lemázolt festés nyomai látszanak, néhány állatalak és két név: Gabriel Szabó, Stephan Korecz. Kis emléktáblán az 1756. évszám olvasható. A mennyezeten és a nyugati karzaton az új, medaillonos díszítőstílusnak talán legkorábbi példáit látjuk. Az egyes táblák festett keretelése félkörökkel bővített téglalap, eltér a másutt látható hullámosvonalú keretektől. Belső indás-leveles díszítése azonban valamivel változatosabb a többinél. Mégis felismerjük ugyanannak a közkedvelt műhelynek mintáit.

Összhatásban legdekoratívabb a *radostyáni* református templom festett díszítése 1784-ből²⁵ és a *bánhorváti* 1790-ből. 1792-ben készült a *borsodi* református templom berendezése, 100 táblás mennyezettel, két tájképes karzattal, öt padelővel és szószékkal. Nem renoválták, így ma is eredeti színezésében látjuk. Kékeszöld alapon barnakeretes medaillonok sorakoznak, váltakozó kék és rózsaszínű belső mezőkkel, mindegyikben 2—2 sárga csillag. A szószék barokkosan kidagadó mellvédjén a mennyezet festett csillagai ismétlődnek, de plasztikus kivitelben, akárcsak Sajóecsegen. Úgy látszik, a szószéket a mennyezetfestővei együtt dolgozó asztalostársa készítette. Ugyanez lehetett a helyzet más templomokban is.

A borsodiakhoz hasonlók a *szalonnai* református templom karzatai és szószéke, 1801-ből.²⁶ Ennek szépen faragott koronája csaknem azonos a borsodival. Mellvédje nyugodtabb vonalú, de a festett ornamentika egy része a borsodi padokon látott mintákat idézi. Bizonyára egy kéz munkái.

²⁴ Lenkey Gy. ref. lelkész szíves közlése.

²⁵ Malonyay: i. m. 184—185. 264, 264/a kép. — Kováts: i. m. 261.

²⁶ Szabó F.: Borsodmegye árpádkori templomai. Miskolc 1936.

Több szép szószék-korona maradt meg ebből az időből, így Dédesen, Sajóecsegen, Bánhorváton is. Mindenütt felülmulják a mennyezet-festés színvonalát.

Nagyvisnyó református templomának ²⁷ festése 1804-ből való, de pontosan ugyanazt a sablont követi, mint a régebbiek. *Dédesen*,²⁸ az említett szószéken kívül, csak a mennyezet feliratos táblája maradt meg 1800-as évszámmal. Néhány ornamentális festett deszka még látható: a paplak melletti fás-szín ugyanis a régi mennyezet leszedett tábláiból készült. A templomot 1930-ban renoválták. Nem sokkal előbb, 1929-ben, tüntették el a szomszédos *bántapolcsányi* templom festéseit.

Sajószentpéteren, úgy látszik, még századunkban is utánozták ezt a népszerű festőstílust. *Myskovszky* 1901-ben²⁹ még festetlen mennyezetet említ, ma pedig medaillonos mintákat látunk a hatalmas mennyezeten, igen gyatra kivitelben.

Kiterjedt, hosszúéletű műhely emlékei ezek, talán két nemzedék munkái, de nagyobb részüknek érdekessége inkább ipartörténeti, mint művészeti.

Összevetve az eddig látottakat, mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy szigorúan vett tájstílusról ebben a tárgykörben — úgy Erdélyben, mint ezen a vidéken is — csak annyiban beszélhetünk, amennyiben egy-egy műhely munkaterülete korlátozott. Történhetnek azonban váratlan »idegen betörések«, mint Borsodban, a két száz mester esetében, kik jó üzleti érzékkel magukhoz kaparintottak minden elérhető megrendelést, akárcsak az Umlingok Kalotaszegen.

Ha a régebbi munkákat együttesen nézzük legtöbb helyen megfigyelhetjük azt a dús és aprólékos díszítőhajlamot, mely elsőízben Szentsimonban tűnt fel és helyi vonásnak látszik. A XVIII. században Miskoltzi Asztalos Imre és István képviselnek egy erőteljesebb irányt, ez közelebb áll a nagyon dekoratív erdélyi mennyezetekhez (Maksa (Macşa), Kraszna Crasna), Zabola (Zăbala stb.). Bereg megyének³⁰ asztalosfestései is bizonyos rokonvonásokat mutatnak a fő borsodi műhelyekkel.

Minél több vidéken gyűjtöttem, annál tisztábban láttam, hogy az ország különböző részein talált munkák egy meglehetősen egységes népi izlésű díszítőstílus emlékei. Ez a stílus, bármilyen sok összetevőből alakult, végső fokon jellegzetesen hazai termék. Mindaddig, míg a szórványos külföldi publikációk nem nyújtanak több összehasonlítási alapot, fenntarthatjuk ezt a megállapítást.

²⁷ *Forster—Gerece*: i. m. 251. — *Voit*: i. m. 128, 131, 134.

²⁸ *Forster—Gerece*: i. m. 251. l. — *Voit*: i. m. 128, 135.

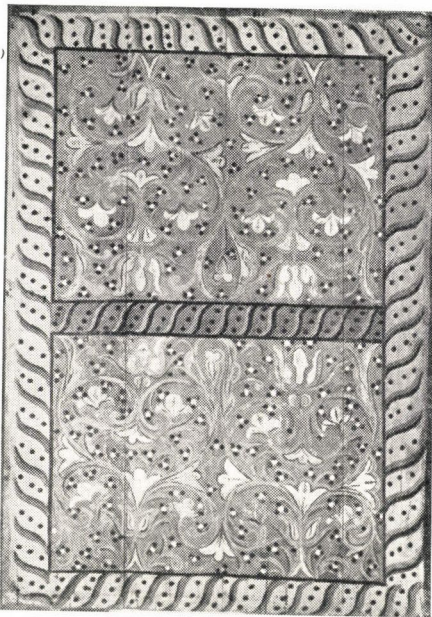
²⁹ *Myskovszky*: i. m.

³⁰ *Belényesy M.* kéziratos gyűjtése és rajzai. Múzeumok és Műemlékek Orsz. Központja.

1.

2.

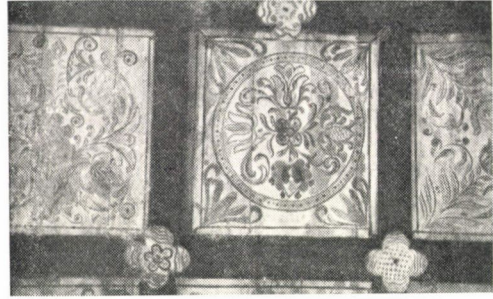

3.

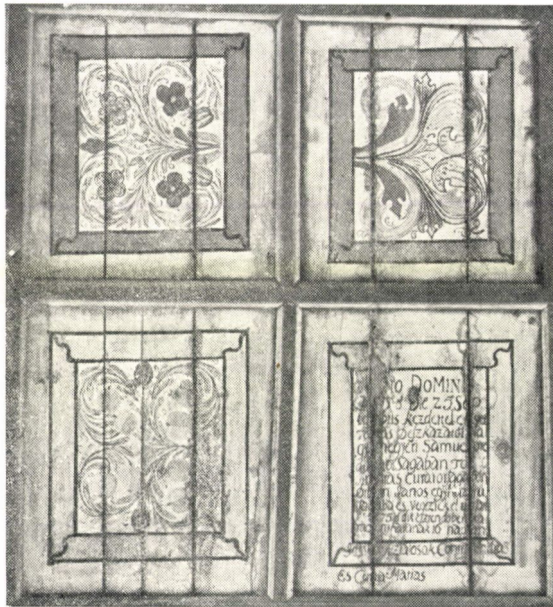

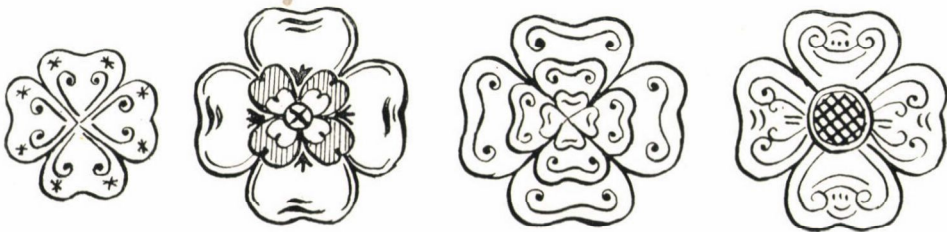
1.

2.

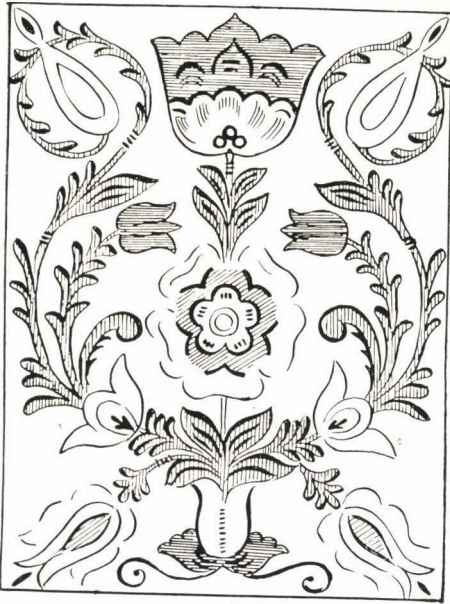
3.

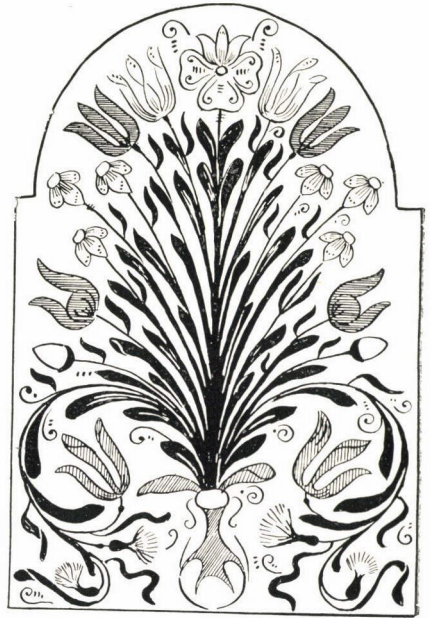
4.

1. Pad eleje. Bánhorvát. — 2. Megyaszói mennyezet-részlet. Miskolc, múzeum. —
 3. Mennyezet-részlet. Rudabánya. — 4. Szentsimon (1650). — Kecskisfalud (XVII. század). —
 Sóly (1724). — Seregélyes (1791—95).

1.

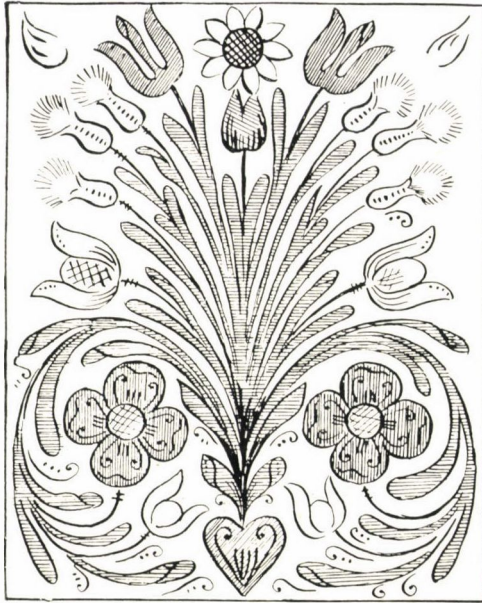
2.

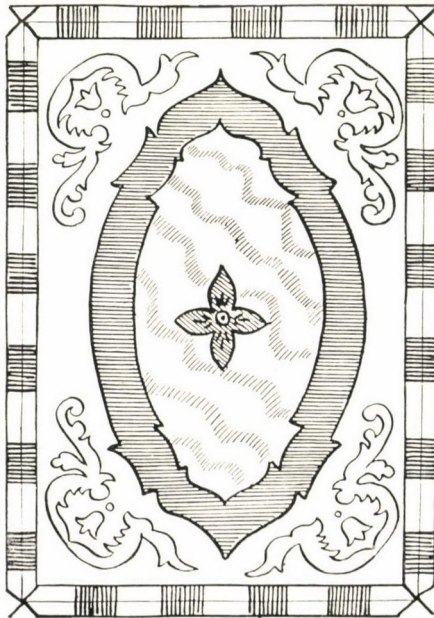
3.

1. Kerzat-tábla. Mezőkeresztes. — 2—3. Stallum-táblák, Miskolc, avasi templom.

1.

2.

1. Pad eleje. Mályinka. — 2. Mennyezet-tábla. Sajóccseg.